

Monografier

Istället för äktenskap. Att driva jordbruk tillsammans med syskon i 1900-talets Sverige

Martin Dackling

Nordic Academic Press, 2018, 264 s.

Jag vågar påstå att omslagsbilden, med bröderna Gottfrid (Ernst Günther) och Ivar (Tord Peterson) från filmen *Änglagård*, är den sötaste som någonsin prytt en bok. Martin Dacklings nyutkomna verk gör alltså intryck redan innan pärmen böjts. Med *Istället för äktenskap* ger författaren en både djup och bred bild av de för 1900-talets svenska landsbygd så karaktäristiska syskonjordbruken, med fokus på varför de uppstod. Schablonbilden är en skara ogifta syskon som efter föräldrarnas död lever kvar på gården och sköter den tillsammans, gärna utan att hänga med i den tekniska utvecklingen. Dackling breddar begreppet och låter endast den horisontella släktrrelationen, näringen och samboendet bli definierande egenskaper. I boken introduceras läsaren därför för allehanda familjekonstellationer, där till exempel äktenskap har en given plats, ibland för att något av syskonen faktiskt gift sig utan att ändra verksamhetens upplägg, ibland bara som förbipasserande möjlighet. Just möjligheter, och brist på sådana, har en central plats i boken. Dackling förklarar genomgående såväl förändring som kontinuitet i termer av strategi, individuell och kollektiv, och det är i detta ljus hans viktigaste resultat nås.

Boken består av sex kapitel. I det första presenteras studien på sedvanligt sätt, med viss tyngd på dess relation till det internationella forskningsläget. De fyra

följande avsnitten tillägnas lika många delstudier, vars resultat, trots – egentligen kanske tack vare – sinsemellan helt olika förutsättningar, kompletterar varandra och banar väg för det sammanfattande sjätte kapitlet. Dispositionen är i huvudsak god, men symmetrin i den rubbas lite med greppet att avsluta flera, om än inte alla, underkapitel med frågor som sedan besvaras i nästa. Detta sätt att snitsla en väg genom boken kan underlätta för läsaren, men när det inte görs konsekvent skär det sig. Detta är egentligen det enda stilistiska problemet i en annars mycket elegant framställning.

I den första delstudien redogör Dackling för syskonjordbrukens rättsliga förutsättningar för ägande. Bokens andra kapitel blir därför en krönika över hur synen på samägande av jord utvecklats under 1900-talet. Den fungerar mer som kuliss till det kommande än som undersökning i sig, men har även utanför sitt sammanhang ett stort potentiellt värde som referenslitteratur varje gång 1900-talets jordägande kommer på tal. Den andra delstudien, presenterad i bokens tredje kapitel, är en nytolkning av tre enkäter om arvssedvänjor på landsbygden från 1907, 1919 respektive 1935. I fokus står nu studieobjektet i sig snarare än dess bana, men generaliseringsnivån är fortfarande hög, eftersom enkäterna ställdes till ämbetsmän och inte till de berörda människorna. I den tredje delstudien, föremålet för kapitel 4, kommer vi ännu närmare de faktiska syskonjordbruken, via en systematisk finkamning av tio socknar vid sju tidpunkter. Den fjärde och sista studien bygger på intervjuer med personer med egen erfarenhet av syskonjordbruk och presenteras i det femte kapitlet.

Varje delundersökning resulterar i viktig

kunskap, men det är när resultaten sätts i relation till varandra som det blir riktigt bra. Det är den stora bredden i angreppssätt, metodiskt skickligt motiverade och fullföljda delstudier, som lyfter Dacklings arbete från intressant till värdefullt. Den sista delstudien sticker ut. Författaren introducerar intervjuprojektet blygsamt, medveten om materialets litenhet och tendens, men när det successivt läggs i dagen visar det sig vara ett genidrag. De muntliga uppgifterna ger en värdefull inblick i en både modern och svunnen syn på familj och arbete, särskilt när det kommer till ansvarsfördelning med vidhängande konflikter.

I ljuset – egentligen kanske skuggan – av den värdefulla helheten, blir det sammanfattande kapitlet tyvärr en antiklimax. Resultaten är naturligtvis lika intressanta här, men de hanteras inte lika väl som tidigare, och berövas på så sätt mycket av sin slagkraft. Dackling sorterar sina slutsatser i fem delförklaringar till syskonjordbrukens uppkomst, men tycks sträva mer efter att tvinga in dem under fem påklitrade begrepp – rättslig/politisk, ekonomisk, social, demografisk, kulturell – än att faktiskt söka sambanden. En snygg avslutning i ett delkapitel med samma namn som boken går om intet när ännu ett avsnitt – tre sidor om klassmedvetenhet – läggs till direkt därpå. En nog så intressant aspekt av ämnet, men knappt nämnd tidigare i boken och ändå plötsligt inkastad som – det antyds genom att föregående avsnitt avslutas med en fråga – en viktig förklaring till varför syskonjordbruken uppstod när de uppstod.

Ännu ett problem måste lyftas. Dackling fångar sina studieobjekt med en definition som bland annat bygger på hushållstillhörighet, definierat som samboende, men utan att diskutera fenomenet i sig, alltså vad det innebär att bo. Detta gör att två av hans viktigaste ställningstaganden svajar. Det ena gäller att syskonjordbruk uppstod vid 1800-talets slut. När det gäller syskonjordbruket som idé (jämför schablonbilden

i början av recensionen) tror jag han har rätt. Däremot är jag inte övertygad om att sambodeffinitionen är rätt sätt att visa det. Vi vet väldigt lite om hur människor tänkte kring boende på 1800-talet, om det hade med sömn, mat eller identitet att göra, eller någonting annat. Det vi vet är hur staten, genom upprättandet av det som blivit vårt källmaterial, ständigt försökt sortera människor på ett sådant sätt. Jag tar det inte för orimligt att syskon för 200 år sedan kunde ha lika mycket med varandra att göra i jordbruket som för 100 år sedan, men att de folkbokfördes på ett annat sätt. Jag säger inte att det var så, men om Dackling vill hävda motsatsen behöver han diskutera saken. I diskussionens frånvaro är jag böjd att tro att syskonjordbrukens framväxt har mer att göra med husbondeväldets fall än med en förändring i boendekulturen. Det andra blåsvädet som Dacklings hushållsdefinition för med sig drabbar kopplingen till det internationella forskningsläget om familjers sammansättning. Det är i min mening ett mindre problem, eftersom jag anser värdet i Dacklings arbete ligga i andra saker.

Med detta sagt råder det inget tvivel om att Martin Dackling har landat ett välbehövt projekt – jag säger inte efterlängtat, för jag insåg först när jag hörde talas om boken hur mycket jag hade saknat den – och tryckt en god bok. Såväl forskning som framställning håller genomgående mycket hög kvalitet, och det ursäktar med råge de brister jag påpekat. Dessutom följer noterna en enda nummerserie, det enda raka om man nu prompt ska ha slutnoter.

Carl Mikael Carlsson

The Springs of Democracy.
National and Transnational
Debates on Constitutional
Reform in the British, German,
Swedish and Finnish
Parliaments, 1917–1919

Pasi Ihalainen

Studia Fennica Historica, 2017, 586 s.

Pasi Ihalainens nya bok behandlar de internationella kopplingarna mellan demokratidiskurser i fyra europeiska stater under första världskrigets avslutande år. Ämnet är angeläget, men undersökningen övertygar inte. Skälet är, för det första, tvektigheter i Ihalainens problematisering av ämnet. För det andra finns oklarheter rörande undersökningens metodologiska och empiriska underbyggnad. Därför lider också Ihalainens huvudslutsatser brist på precision och nyhetsvärde. Dessutom tyngs texten av onödiga korrektur- och slarvfel.

Jag ska kortfattat precisera mina invändningar. För det första är det en öppen fråga vad som faktiskt är undersökningens fokus och huvudsyfte. Inledningsvis antyds en syntetiskt orienterad analys: Ihalainen avser att rekonstruera och analysera ”the discursive processes of reform and revolution, as catalysed by the First World War and the two Russian revolutions, in four national parliaments and presses, aiming at a synthesis written from a new perspective of combined parliamentary and conceptual history” (s. 18). Syftet sålunda formulerat operationaliseras genom att demokratidiskurserna analyseras i såväl nationell kontext som i ett komparativt och dessutom transnationellt perspektiv. På följande sida fogas emellertid också en hypotes till syftet – att det förekom transnationella teoretiska och ideologiska nätverk mellan grupper av de i demokratidebatterna pådrivande aktörerna. Några sidor tidigare har Ihalainen dessutom slagit fast att hans komparativt-transnationella ansats kommer att resultera i en relativisering av förenklade, underförstått nationella, narrativ om

den representativa demokratins historiska rötter. Ett exempel på det sistnämnda är, enligt Ihalainen, Sverige och föreställningarna om en koppling mellan 1900-talets demokratisering och frihetstidens politiska praktiker. Sammanfattningsvis: en syntetiskt och diskursivt inriktad analys av demokratidebatter i fyra länder utgör ett huvudsyfte; att pröva hypotesen om förekomsten av transnationella nätverk mellan individer och grupper av individer i dessa debatter utgör ett andra huvudsyfte; att, slutligen, ifrågasätta etablerade narrativ om den representativa demokratins rötter i respektive undersökningsland utgör ett tredje huvudsyfte. Vart och ett av dessa tre syften kan motivera separata undersökningar. Kopplingar mellan dem finns, som Ihalainen förvisso skriver, men genomgående i framställningen förblir dessa kopplingar diffusa. Det är dessutom tveksamt ifall målsättningen att belägga förekomsten av transnationella nätverk mellan dåtidens politiska aktörer har något större nyhetsvärde. Transnationella kontakter av det slag Ihalainen åsyftar var exempelvis flitigt förekommande före världskriget, även om de av naturliga skäl försvårades av kriget (se till exempel Margaret Macmillan, *The War that Ended Peace. The Road to 1914*, New York 2013; Christopher M. Clark, *The Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*, New York 2014).

Dessa synpunkter leder, för det andra, vidare till oklarheter i undersökningens metodologiska och empiriska uppbyggnad. Hit kan, till att börja med, frågan om definitioner av nyckelbegrepp föras. Ett exempel är definitionen av demokrati-begreppet. Ihalainen undviker aktivt ”any normative definitions of analytical concepts such as ‘democracy’, or ‘parliamentarism’”, uppenbarligen med argumentet att sådana begrepp är historiskt specifika (s. 18 samt not 16). Istället riktas analysen mot de grundläggande värden som i samtiden användes för att fylla begreppen demokrati, folket och parlamentarism med innehåll (s. 41). Också härmed ”relaterade nyckel-

begrepp” ("related key concepts") har uppmärksammats, dock oklart vilka. Må så vara. Däremot exkluderas en analys av "tekniska frågor" rörande rösträtt, representation, majoritet och andra begrepp (s. 41–42). Varje analys av demokrati i relation till begreppet folk och parlamentarismens utveckling blir emellertid rumpghuggen utan att också ta hänsyn till hur institutioner såsom rösträtt, eller regler och praxis för politisk representation, eller begrepp så som majoritet debatterades och fylldes med innehåll. Det blir förvirrande för läsaren, särskilt som frågor rörande rösträtt och politisk representation de facto berörs i framställningen. På denna punkt borde Ihalainen ha varit tydligare och mera utförlig när det gäller analysens fokus och avgränsningar.

Ett annat exempel hänger samman med författaren processororienterade förståelse av "transfers" (överföringar) mellan politiska kulturer. Som Philipp Ther konstaterat försvåras genomförandet av den typ av transnationell analys som Ihalainen avser av att ingen ännu lyckats definiera vad en "kulturell transfer" egentligen är. Ihalainens framställning utgör inget undantag. Ett förtydligande hade varit önskvärt.

Ett tredje exempel är motiveringen av de fall som studeras. Å ena sidan kan, kanske valet av Storbritannien, Tyskland, Sverige och Finland förefalla självklart. I samtliga fall skedde, mer eller mindre parallellt med varandra, omvälvande politiska förändringar under intryck av världskriget och ryska revolutionen (notera dock exempelvis att Finland redan före kriget hade implementerat allmän rösträtt för män och kvinnor). Å andra sidan finns alternativa jämförelseländer. Om effekterna av kriget och ryska revolutionen på demokrati- och parlamentarismsträvanden ses som en avgörande faktor i sammanhanget är exempelvis också de nya baltiska republikerna, eller Polen, möjliga jämförelseländer. Nu konstaterar Ihalainen bara, utan ytterligare motivering, att "the combination of Britain, Germany, Sweden, and Finland works

extremely well in the comparative and transnational analysis" (s. 36). Påståendet är ingalunda självklart. Bland annat är det oklart exakt hur den transnationella respektive den komparativa ansatsen relaterar till varandra. På denna punkt borde Ihalainen ha varit mera utförlig.

Ett fjärde exempel är motiveringen av det källmaterial som används. Studien bygger inte minst på pressmaterial. Författaren har valt ut tre grupper av tidningar – sådana som var huvudsakligen konservativa, liberala respektive socialistiska. Urvalet kan, som Ihalainen noterar, självfallet inte täcka alla principiellt tänkbara ståndpunkter i sakfrågan. Men han hävdar också att de tillhandahåller tillräckligt representativa exempel för att fylla analysens syfte (s 21). Ihalainen borde dock ha varit mer utförlig i sin motivering när det gäller urvalet av pressmaterial och dess representativitet.

Därmed övergår jag till att avslutningsvis kommentera undersökningens huvudresultat. Av utrymmesskäl koncentrerar jag mig på författarens ambition att kritisera "teleologisk historieskrivning" om den moderna demokratins framväxt. Jag ska konkretisera mina synpunkter med hjälp av fallet Sverige. Kort sammanfattat framhåller Ihalainen att den svenska reformprocessen, i likhet med i andra länder, tog intryck av världskriget. Kriget tvingade den politiska eliten till omvärderingar ifråga om vilken konstitutionell modell som skulle antas. Högern sneglade på Preussen, medan liberaler och socialdemokrater blickade västerut. Därmed utmanas, menar Ihalainen, teleologisk historieskrivning avsedd att knyta den svenska demokratins rötter till 1700-talet. Låt vara att det finns exempel på hur partipolitiskt färgade historieskrivningar betonat nationella särdrag i demokratins utveckling. Ihalainens påstående om hur hans analys utmanar teleologisk historieskrivning förblir ändå dunkelt och samtidigt trivialt. Det är nämligen i slutanalysen oklart vem som står för den teleologiska historieskrivningen, alternativt de förenklade narrativen. Är

det huvudsakligen politiska eller akademiska aktörer, och avser Ihalainen primärt dåtiden eller är det nutiden som åsyftas? Ihalainen stöder sig i analysen till stor del på inlägg i frågan som gjordes för hundralet år sedan (exempelvis not 210 om Fredrik Lagerroth, s. 6 samt s. 145 om Carl Hallendorff). Jag menar dock att det är tveksamt om någon svensk historiker idag ensidigt skulle hävda den uppfattning som Ihalainen kritiserar.

Som redan påpekats tyngs boken dessutom av onödiga korrektur- och slarvfel. Ett exempel är att redogörelsen för det undersökta källmaterialet inte korresponderar med bokens käll- och litteraturförteckning (s. 21, 537), ett annat är att namn på såväl historiska aktörer som samtida forskare är inkonsekvent eller felaktigt stavade (Hallendorff/Hallendorff, s. 61, s. 145; Hartmut "Kaelbe" skall vara Kaelble, s. 30, not 73, s. 545). Till sist ska framhållas att den genomgående otympligt författade framställningen hade förtjänat en grundlig språkgranskning.

Martin Åberg

Staten och folk på väg. Pass i Sverige från Gustav Vasas tid till 1860

Anna-Brita Lövgren

Nordic Academic Press, 2018, 192 s.

Människor tar ofta sin samtid för given. Lagar och regler accepteras som normala utan att vi egentligen reflekterar över hur de har uppkommit eller vilka behov de ursprungligen svarade mot. Passsystemets uppbyggnad och samhällsfunktion är troligen ett förhållande som många människor uppfattat som en självklar del i det moderna samhället. På senare tid har frågan om pass och gränskontroller dock aktualiserats i samband med de globala flyktingströmmarna. Den politiska utvecklingen som under de senaste decennierna resulterat i öppnare gränser inom EU har plötsligt

svängt tillbaka mot mer restriktiva nationella gränskontroller. Kontrollsystemets funktion och regelverk har därmed lyfts upp till debatt, men passfrågan knyts idag endast till våra nationsgränser. Få är medvetna om att det svenska passsystemet tidigare främst reglerade medborgares rörelser inom riket eller att det faktiskt under vissa perioder varit förbjudet för tjänste- och arbetsfolk att resa utomlands. Anna-Brita Lövgrens bok om passets historia ger oss därmed ett intressant perspektiv på en högaktuell fråga.

Lövgren har gjort en djupdykning i det svenska passsystemets utveckling under 300 år. Hon tar avstamp i 1500-talet när de första passen började utfärdas i Europa och går framåt till 1860 då passkravet för både inrikes och utrikes resor, med vissa undantag, slopades i det svenska samhället (ett halvsekel senare skulle pass- och gränskontrollerna återinföras i samband med första världskriget).

Boken är en empiriskt orienterad studie baserad på lagar och förordningar samt en stor mängd pass. Studien inleds med några bakgrundsavsnitt och avslutas med en liten utblick efter 1860. Den huvudsakliga undersökningen är uppdelad i två delar, passens ändamål respektive deras funktion. Den första delen fokuserar på vilka problem som passkontrollen antogs kunna lösa eller åtminstone lindra. Man ville bland annat värna rikets säkerhet, förhindra missbruk av skjutsning och gästning, reglera näringslivet samt kontrollera så kallat löst folk. Den andra delen beskriver passens utseende och hur kontrollen genomfördes rent praktiskt. I båda delarna rör sig Lövgren ganska fritt fram och tillbaka över tidslinjen, vilket bitvis kan förvirra en del. Samtidigt inser läsaren hur komplex frågan har varit. Det finns inget samlat regelverk som enbart berör enskilda individers identifikation och rörelse utan lagarna måste spåras i en rad olika dokument och förordningar, som gällde allmänt resande såväl som reglering av exempelvis tjänster, handel och fattigvård.

I början av 1800-talet skärptes reglerna markant till följd av en turbulent utrikespolitisk period. På kontinenten härjade Napoleon och Sverige deltog i konflikten på Österrikes och Storbritanniens sida. Danmark och Ryssland, som båda ingått allians med Frankrike, anföll Sverige från två håll 1808–09. Striderna ledde som bekant till att Sverige förlorade Finland men tvingade in Norge i en union. På grund av dessa oroligheter ville svenska myndigheter skärpa kontrollen av alla rörelser inom och över rikets gränser vilket resulterade i två nya förordningar 1811 respektive 1812. Den första reglerade rörelser över gränsen, den senare resande inom landet.

Under de kommande femtio åren måste alla som reste utanför sin hemsocken medföra ett pass med uppgifter om sitt namn, yrke, hemvist och resväg. Passen skulle utfärdas av en civil myndighet, landshövding eller borgmästare, och under resans gång skulle den resande uppsöka varje länskansli han eller hon passerade för att få en ny påskrift. Vid slutdestinationen skulle passet lämnas in till aktuell myndighet. Om den resande anlände till sin destination senare än vad som angavs på passet utan giltig orsak eller om vederbörande befann sig på fel plats vid en tillfällig kontroll riskerade man att straffas. Tillsammans med tjänstetvånget och lösdriverilagarna utgjorde passsystemet en viktig del av statens kontroll av landets arbetskraft. Alla som inte hade laga försvar, det vill säga fast sysselsättning som bevis på att man kunde försörja sig på laglig väg, riskerade att skrivas ut som soldat eller båtsman alternativt skickas till allmän arbetstjänst på två, tre eller fyra år.

Lövgren ger oräkneliga anekdotiska exempel på hur resande individer och sällskap anpassade sig efter samtidens krav genom att skaffa myndigheternas tillstånd för att ge sig ut på resa. Alla detaljer tillsammans med bristen på kronologi kan dock få läsaren att känna sig lite vilsen ibland. Under den långa tidsperiod som undersökningen sträcker sig över förändrades också

landets administrativa uppbyggnad radikalt och titlarna på myndighetsutövarna blir allt fler, vilket delvis förstärker känslan. Det är helt enkelt svårt att få överblick över all fakta som presenteras. Denna brist uppvägs dock med råge av den intressanta kontextualisering till samtidens ekonomi, politik och maktspel som Lövgren ger återkommande exempel på. Detta breddar ämnet och ger ytterligare djup och tyngd åt undersökningens relevans. Dessutom avhjälpas förvirringen delvis i ett avslutande kapitel där perioden sammanfattas utifrån kontinuitet och förändring över århundradena.

Sammanfattningsvis har Lövgren skrivit en läsvärd, detaljrik historia. Med pass- och gränskontrollsystemet i centrum har hon kunnat belysa hur ekonomiska och politiska skiftningar i samhället hela tiden har påverkat statens önskan att kontrollera människor på olika sätt. Behovet av identifikation av enskilda individer och reglering av rörelse leder därmed till djupare reflektioner kring maktrelationen mellan överhet och samhällsmedborgare.

Bonnie Clementsson

Lydia Wahlström

Ingrid Pärletun

Historiska Media, 2018, 400 s.

Ingrid Pärletuns bok om den mångfasetterade rösträttskvinnan, författaren och debattören Lydia Wahlström (1869–1954) kan placeras inom två fält som fått en återväxt under de senaste åren: biografingenren och kvinnohistoria. Boken bygger på ett omfattande källmaterial av brev, artiklar och dagböcker. Lydia Wahlströms stora engagemang i samhällsfrågor så som rösträtt, kvinnors rätt till prästyrket och andra rättvisefrågor är navet i berättelsen om hennes liv. Dessutom framträder en bild av Lydia Wahlström som privatperson där hennes personliga relationer och egna vändor lämnas stort utrymme. Inte minst

hennes kärleks- och vänskapsrelationer får ta stor plats i de mer personligt inriktade avsnitten.

Biografin är strukturerad tematiskt med en kronologisk inramning som inleds med en beskrivning av Wahlströms uppväxt, skolgång och studenttid med efterföljande forskarstudier. Boken avslutas med ett kapitel som behandlar hennes liv som pensionär och slutligen ett kapitel som berör perioden efter hennes bortgång och hur hennes livsgärning beskrevs vid tiden för den. Däremellan finns inte mindre än nio tematiska kapitel som behandlar hennes arbetsliv som lärarinna, hennes kristna tro och engagemang för kvinnliga präster liksom hennes deltagande i debatten om preventivmedel, något som hon var motståndare till. Några av dessa kapitel sticker ut som särskilt intressanta, så som kapitlen om rösträtts- och kvinnokampen samt kapitlet som behandlar Lydia Wahlströms relation med Anna Gustafson. I dessa avsnitt ligger några av bokens styrkor. I kapitlet "Rösträttskampen" kommer läsaren exempelvis nära rösträttskampen och de svårigheter som den kunde innebära. Detta synliggörs bland annat genom exemplet där Lydia Wahlström anländer till Bollnäs för att hålla föredrag om vikten av allmän rösträtt. Det positiva mottagande som hon förväntat sig uteblir och hon står utan värd och husrum för natten när hon ankommer. Hon lyckas inte heller engagera den lilla publiken och mötet leder inte till bildandet av en lokal rösträttsförening som hon hoppats. Det personliga engagemanget och den tid och energi som läggs bakom rösträttskampen synliggörs genom exemplet Lydia Wahlström. Här kommer läsaren nära de besvikelser men också de drivkrafter som motiverade rösträttskvinnorna att fortsätta sin kamp.

Lydia Wahlström var också en pionjär i att skriva kvinnohistoria och 1933 publiceras hennes bok om den svenska kvinnorörelsen. I kapitlet "Kvinnokamp på flera barrikader" lyfts arbetet med denna bok fram, men även Wahlströms starka övertygelse

om att en kvinnokamp behövdes även efter rösträttens införande. Rösträtten förändrade enligt henne nämligen inte kvinnornas underordnade roll i samhället. Hon avfärdade dock begreppet feminism och även de tankar om fri kärlek som kvinnorörelsen debatterat sedan slutet av 1800-talet. Istället anslöt hon sig till Ellen Keys tankar om samhällsmoderlighet. I detta avsnitt framträder delvis de debatter som också förekom inom kvinnorörelsen, inte minst dem om på vilket sätt kvinnors frigörelse borde gestalta sig.

Slutligen är det kapitlet "Anna, Gideon och Lydia" som sticker ut bland de övriga. Lydia Wahlström och Anna Gustafson har en mycket nära relation, men Anna inleder 1904 även en relation med Gideon Danell. Samtidigt som Anna och Gideon förlovar sig byter Anna och Lydia ringar som symboliserar samma livslånga trohet. Anna skriver, innan ringarna utväxlas, i ett brev till Gideon att hon aldrig kommer att kunna avstå från sin relation med Lydia eftersom den är bland det viktigaste i hennes liv. Gideon accepterar detta, som han själv omnämner som ett triangeldrama, och alla tre har fortsättningsvis en nära relation. Detta kapitel belyser Lydia Wahlströms privata liv och hur hennes normbrytande relationer gestaltade sig. Exempelvis ville Lydia att de övriga två skulle leva i ett avhållsamt äktenskap, men när de fick en dotter blev Lydia trots allt en närvarande gudmor.

Drivkraften bakom biografin om Lydia Wahlström är att ge en heltäckande bild av hennes gärningar och liv och det är också här som boken delvis faller på sin egen ambition. En strid ström av namn, platser och mer eller mindre betydande händelser gör det bitvis svårt att följa med. Den noggranna och detaljerade kartläggningen av Lydia Wahlströms liv med kontinuerliga referenser till källmaterialet tenderar att skymma det som är bokens egentliga bidrag till fältet. Om boken bitvis är alltför detaljerad saknas det i andra delar beskrivningar av den samhälleliga kontexten som hade

kunnat bidra till att än mer förklara och förstå Wahlströms liv. Exempelvis saknas det i avsnitten om hennes kärleksrelationer med kvinnor till stor del en kontext för den samtida synen på samkönad kärlek och sexuella relationer. Om detta berörts mer skulle en större förståelse för Wahlströms livsval och relationer fördjupats ytterligare. Beskrivningarna av Lydia Wahlströms på många vis normbrytande levnadssätt och viktiga samhällsgärning är trots allt bokens styrka.

Emma Severinsson

En av staten godkänd historia.
Förhandsgranskning av svenska
läromedel och omförhandlingen
av historieämnet 1938–1991

Henrik Åström Elmersjö

Nordic Academic Press, 2017, 355 s.

I sin avhandling från 2013 ägnade sig Henrik Åström Elmersjö åt föreningarna Nordens granskningar av historieläroböckerna i de nordiska länderna från 1920- till 1970-tal. I de kontroverser som dessa genererade blottläggs i det rika materialet nationella historiekulturer och konfliktytor inom och mellan dessa. Åström Elmersjö har fortsatt på den vägen med ett liknande och minst lika fruktbart material, den svenska statliga läroboksgranskningen av historieläroböcker från slutet av 1930- till början av 1990-talet.

Det senaste decenniet har en rad avhandlingar om svenska historieläroböcker publicerats: Niklas Ammert, Janne Holmén, Ingmarie Danielsson Malmros och senast Helén Persson, för att bara nämna några forskare som från olika utgångspunkter har undersökt läroböcker i historia. Här har böckernas innehåll och i viss mån receptionen av detta varit i centrum. Det Åström Elmersjö gör är emellertid att låta på förlätn kring själva tillkomstprocessen kring läroböckerna. Han låter oss ta del av såväl intentionerna hos författare och

förlag som kritiken från de sakkunniga vilka anlätades som granskare. Syftet är att kartlägga förhandlingen om skolans historieämne med hjälp av materialet från statens läromedelsgranskning. Han gör en kritisk diskursanalys och tematiserar sin undersökning av läroboksgranskningen i en skolkontext, i förhållande till historievetenskapen och i vad han kallar historiens huvudpersoner, fokus, mening och drivkrafter.

Med hjälp av konceptuella metaforer som analytiska kategorier tydliggör Åström Elmersjö kontinuitet och förändring i olika såväl didaktiska som innehållsliga förhållningssätt till historia och historieundervisning. Ett exempel på en sådan metafor är det övergripande förhållningssättet hos författare och granskare till historisk "kunskap som ett flöde", i form av nedsipplingsteorin: den vetenskapliga historiska kunskapen, utspädd och mindre nyanserad, sipprar eller flödar ned från akademien till skolor, lärare och elever. En sådan tankefigur fick konsekvenser inte bara när transformeringen av kunskapen skulle ske, i form av nödvändiga förenklingar och personifierande, utan också ifråga om historievetenskapens principiella problematisering i motsats till skolämnets karaktär av oproblematiserat singulärt narrativ, ett narrativ som innehöll Historien med stort H. "Kunskap som ett flöde" är en metafor som är giltig under hela perioden men där en förändring sker från 1970-talet. Istället för att enbart resultatet av historikernas forskning i populariserad form förmedlas i läroböckerna, så blir deras problematiseringar och metoder allt mer efterfrågade. Åström Elmersjö visar på samspelet mellan historieämnets förändring och en skolkontext, där så kallade elevaktiva arbetssätt och grupp-arbeten blir allt viktigare. Det är lätt att se det ökade intresset för problematisering av ett traditionellt narrativ under 1960-talet och 1970-talet som en del av denna förändring. Kanske ger inte materialet Åström Elmersjö möjlighet att behandla

frågan, men annars hade en fördjupad genomlysning varit angelägen av vilka principiella problem en sådan transformering av historisk metod ställer. Så kräver exempelvis relevanta övningar i källkritik en förståelse för betydelsen av vilka frågor som ställs till ett visst material och en viss elementär kontextkunskap. Antydningar till en sådan diskussion finns när exempelvis en granskare varnar för arbetsuppgifter där elever ska föra en avancerad diskussion utan tillräckligt kunskapsunderlag.

Åström Elmersjös grepp med konceptuella metaforer fungerar väl. Den övergripande förändringen av ämnet från ett nationalistiskt färgat innehåll med tonvikten på personskildringar till ett mer internationellt innehåll med tonvikt på strukturella förhållanden belyser han med metaforer som "ett folk är en organism" och "nationen är en behållare". Forskare som Ingmarie Danielsson Malmros och Ulf Zander har tidigare kunnat visa hur personskildringar av mytiska gestalter som Torgny lagman och den historiska berättelsen i sig försvinner eller minskar i historieläroböckerna efter andra världskriget. Åström Elmersjö visar med sitt material hur de förändringarna var en del av en långdragen förhandling om personskildringarna som fördes mellan författare och granskare under 1940- och 1950-tal. Diskussionen gällde dels omfattningen av personskildringar i sig, dels vilka personer som skulle skildras. Mot argument för att personskildringarna var pedagogiskt tack samma, särskilt för yngre elever, stod kritik av personer som historiens huvudsakliga aktörer. Enligt Åström Elmersjö var det inte granskarna utan författarna som var mest pådrivande i den förändringen.

Tillbakagången för personskildringar innebar emellertid ingen fullständig avpersonifiering av historia. Istället ersattes individer med personifierade kollektiv där ett slags "genomsnittsföreträdare" fick konkretisera förloppen. Ett sådant kollektiv med lång kontinuitet i läroböckerna var "folket". Detta folk var aktören när dagens

svenska nation projicerades bakåt ända till de första jägarnas ankomst efter istiden. Här kan Åström Elmersjö demonstrera hur betydelsen av begreppet folk under 1950- och 1960-talet förändras från det nationalistiskt färgade historieämnets *svenska* folk till det mer materialistiskt färgade ämnets *arbetande* folk som historiens huvudperson. Kontinuiteten speglas i metaforen "ett folk är en organism". Även om folkbegreppet ändrade betydelse var det inom nationens i det förflutna projicerade gränser som historien utspelade sig och därmed ansluter diskursen till metaforen "nationen är en behållare". Med uttryck som "vi" och "vår" projiceras nationen inte bara bakåt utan också inåt, som ett homogent kollektiv.

Åström Elmersjös undersökning av statens lärobokgranskning ger nya och mer övergripande resultat när han kan visa hur påfallande liten betydelse nya kursplaner har för förhandlingarna om ämnet. De största förändringarna under 1960-talet berodde istället på de nya skolformer som introducerades efter parallellskolesystemets avskaffande. Förändringarna av elevgrupper och undervisningstid ställde nya krav och det räckte inte längre med att skriva om tidigare läroböcker, med ibland uppåt nittio år på nacken.

En annan övergripande fråga för undersökningen är resultatet av statens granskningar. Fungerade granskningen konserverande eller som ett förändringsinstrument? Åström Elmersjös svar är både och. Granskningen var, med undantag av 1960-talets förändringar, inte pådrivande men inte heller direkt konserverande, även om det knappast var en fördel om en ny bok avvek kraftigt från tidigare använda läroböcker.

Åström Elmersjös undersökning är både tankeväckande och uppslagsrik. Utifrån ett mycket fruktbart material kan han spegla decenniernas diskurser om historieläroböcker på ett nytt sätt. Även om den statliga granskningen och dess syften står i centrum kan han kontextualisera

historieämnets förändringar i en svensk skolkontext, vilket tillför mycket. Den enda väsentliga invändningen är att den föränderliga historiekultur, som också utgör kontexten, spelar en så pass underordnad roll. De analytiska redskap som begreppet historiekultur tillhandahåller används på ett relevant sätt och tillför då insikter, men det är svårt att se skolans förändrade historieämne som en förändring kopplad till större historiekulturella förändringar mer än på ett allmänt plan. Utan att skifta fokus kunde kanske frågan ställas om hur aktuella historiekulturella frågor påverkat kursen om historieläroböcker. Åström Elmersjö gör en sådan utveckling för debatten om en idéhistorisk lärobok på 1960-talet, men bara i allmänhet och utan att direkt anknyta den till den samtida diskussionen om C.P. Snows "två kulturer". Man blir nyfiken på om Herbert Tingstens bok från 1968 om det nationalistiska historieämnet blev ett argument för den ena eller andra riktningen eller om Vilhelm Mobergs kritik av historieläroböckerna 1970 fick något genomslag hos författare eller granskare. Kanske tiger materialet på den punkten, men även det hade varit ett intressant resultat.

Sammanfattningsvis har Åström Elmersjöes bok tillfört nya och viktiga resultat till forskningen om svenska historieläroböcker genom att innovativt och med teoretisk skärpa inte bara analysera författarnas författande utan även granska granskarna.

Per Eliasson

Avhandlingar

När kroppen slöt sig och blev fast. Varför åderlätning, miasmateori och klimatmedicin övergavs vid 1800-talets mitt

Annelie Drakman

Acta Universitatis Upsaliensis, 2018, 254 s.

Vid mitten av 1800-talet försvann flera terapier och förklaringsmodeller som hade utgjort självklara inslag i europeisk medicinsk praktik i mer än 2 000 år: åderlätning, miasmateori (smittspridning genom förruttnelsestank) och klimatmedicin (föreställningen att människors kroppar formas av den lokala geografins klimatspecifika förutsättningar). Vad mera är, de övergavs samtidigt, under loppet av mindre än en generation och utan öppen debatt, diskussioner eller motstånd. Detta försvinnande har inom medicinhistorisk forskning länge betraktats som en gåta. Tolkningen att utvecklingen kan kopplas till bakteriologins genombrott under 1870-talet, och därmed i förlängningen till den moderna "vetenskapliga" medicinens framväxt, kompliceras av det faktum att försvinnandet inleddes redan på 1840-talet, och var i hög grad genomfört före seklets slut. Detta skifte, som tidigare har förklarats med hjälp av medikaliserings-, professionaliserings- och moderniseringsperspektiv, är ämnet för Annelie Drakmans doktorsavhandling i idé- och lärdoms historia.

Drakmans tes är att de äldre terapiernas och förklaringsmodellernas försvinnande var resultatet av ett paradigmskifte i synen på samspelet mellan kropp, omgivning och sjukdom. Från att ha verkat med utgångspunkt från uppfattningen att kroppen är öppen, porös och flödande började läkarna föreställa sig kroppen som avgränsad, sluten och "fast". Konsekvensen blev att de preventivt och terapeutiskt övergick från att reglera flöden in i, ut ur och inuti kroppen till att bevaka dess gränser mot

omvärlden och stärka dess motståndskraft och inre försvar.

Utgångspunkten för Drakmans undersökning är 8 800 årsrapporter som 2 500 svenska provinsialläkare skickade till Sundhetskollegium (senare Medicinalstyrelsen) mellan åren 1820 och 1900. Detta material, som har transkriberats och digitaliserats under överseende av Linköpings universitet, föreligger i form av en medicinhistorisk databas, vilken möjliggör sökningar på nyckelord och begrepp och därmed analyser av förändringar och förskjutningar av de sammanhang som orden förekommer i. Vid analysen av detta omfattande empiriska material genomför Drakman inte bara ett av de första idéhistoriska avhandlingsprojekten inom fältet digital humaniora, utan demonstrerar också föredömligt de många fördelarna med detta angreppssätt.

Idéhistoriska studier av medicinsk praktik försvåras generellt av att många källmaterial som föreligger utgörs av normativa och polemiserande texter, tillkomna i syftet att övertyga mottagaren om införandet av praktiker som författaren, ofta själv praktiserande läkare, anser önskvärda och användbara. Problemen med brukandet av källor av detta slag vid undersökningar som syftar till att belysa de outtalade, självklara och internaliserade föreställningar som ligger till grund för vardagsmedicinsk praktik är uppenbara. En ytterligare komplicerande problematik, som mer eller mindre av nödvändighet präglar många idéhistoriska analyser, är den starka tendensen, orsakad av källmaterialens karaktär – den lärda kulturens texter och utsagor – att fokusera på enskilda individer och deras tankevärld.

Drakmans syfte att rikta fokus bort från enskilda individer mot större kollektiv – vilket till stor del möjliggörs av hennes empiriska material och metod – är därför mycket berömvärd. Med utgångspunkt från STS-präglade praktikperspektiv, och mer specifikt med hjälp av det av läkaren och biologen Ludwik Fleck myntade begreppet tankekollektiv, undersöker hon i sex för-

djupande kapitel vad allmänpraktiserande svenska läkare mellan åren 1820 och 1900 definierade som medicinska problem samt hur valda terapier återspeglade deras syn på interaktionen mellan kropp, omgivning och sjukdom.

Den grundfråga som Drakmans studie belyser har i åtminstone tre decennier varit aktuell inom det medicinhistoriska fältet som studerar den tidigmoderna perioden och den "moderna" biomedicinska vetenskapens framväxt och etablering. Den lyder i korthet: när, hur och varför ersattes den flödande och öppna kroppsbild som var kännetecknande för det medicinska system som hade präglat 2 000 år av europeisk läkekonst före det "moderna" – den humoralpatologiska kroppen – av den nya, stängda, anatomiska kroppen? Vilka var de avgörande faktorerna och vändpunkterna i den långa process som ledde till etablerandet av den välvägränsade, slutna, autonoma, anatomiskt definierade och beskrivna kroppsbild som så tydligt manifesterar sig i både 1900-talets och dagens medicinska diskurs, och som på ett fullständigt oreflekterat sätt, likt ett slags "folkepistemologi", alltså präglar det allmänna medvetandet? Drakman hävdar, med visst fog, och visar, med framgång, hur tidigare forskning inom det medicinhistoriska fältet har försummat att utnyttja perspektiv från kritisk kroppshistoria för att analysera skolmedicinens utveckling under den i denna fråga så avgörande tidsperioden tidigt 1800-tal. Genom att zooma ut och studera sambanden mellan medicinsk praktik och uppfattningar om kropp och miljö bidrar hon till att synliggöra och sammankoppla fenomen som inte alltid studeras som del av samma historiska process, och till att öppna upp en lång rad nya fruktbara forskningsfrågor.

Den preventiva vård och de terapier som präglade den äldre diskursen – åderlätning, frottering, retning, våtvarma omslag, evakuering samt föreställningar om smittöverföring och fysisk anpassning till miljöfaktorer och klimat – hade

i hög grad förankrats i synen på hälsa som beroende av lugna, jämna kroppsflöden och behovet av att styra och mildra det oundvikliga samspelet mellan den porösa och flödande kroppen och dess omvärld. De nya gränsskyddande medicinska praktikerna tog som sin utgångspunkt en stark, reaktiv och motståndskraftig kropp – en kropp som kunde och borde härdas genom att medvetet förstärka och hushålla med dess kraft och skydda den från aggressiva gränsoverskridanden av olika slag. Om smitta i den äldre diskursen hade upplevts som omöjlig att förhindra på grund av kroppens porositet och öppenhet, sågs nu kroppens yttre gräns som möjlig att försvara mot inträngande smittämnen, inte minst i form av andra människors kroppsutsöndringar. Läkarnas arbete riktades därför mot att avlägsna sjukdomsframkallande smittämnen från människors vardagsmiljö. Spatial åtskillnad blev en viktig del av sjukdomspreventionen, och hygien en självklar och meningsfull förebyggande åtgärd. Givet att otillbörligt gränsoverskridande började uppfattas som problematisk förändrades synen på många fenomen som tidigare betraktats som harmlösa eller irrelevanta, från närhet mellan familjemedlemmar och konsumtion av långtidsförvarade matvaror till förekomsten av parasiter och skadedjur. Detta nya förhållningssätt fick inte omedelbart gensvar hos patienterna. Här bekräftar Drakmans skildring det som påvisats av tidigare forskning: att den äldre flödesreglerande medicinen fortsatte att förespråkas av allmogen långt efter att läkarna gått över till att praktisera gränsbekavande medicin, ett glapp som resulterade i förutsägbara spänningar och problem och som vid seklets slut ledde till utvecklingen av alternativmedicinska rörelser som fängade upp och förvaltade fragment av den gamla flödesmedicinen.

Historiska begynnelse är betydligt enklare att studera än slut. Den som är intresserad av att få perspektiv på hur man kan undersöka historiska slut, övergångar och hybridformer mellan tankesystem utan

att hemfalla åt teleologiska förklaringar och presentism, kan med fördel fördjupa sig i Annelie Drakmans välskrivna analys av hur den sista manifestationen av en av medicinhistoriens mest komplexa och undflyende gestalter – den öppna och flödande kropp som hörde till Europas medicinska *longue durée* – försvann på tröskeln till den moderna världen.

Tove Paulsson Holmberg

"We can make new history here". Rituals of Producing History in Swedish Football Clubs

Katarzyna Herd

Lund Studies in Arts and Cultural Sciences, 2018, 304 s.

Som fotbollssupporter kan det vara svårt att se bortom matchen, taktiken, närkamperna, straffsparken som aldrig dömdes och de uppenbart felaktiga bytena. Fotboll väcker känslor. Jag, liksom många andra, saknar därmed ofta en distans till skeendena på planen. Vi är för involverade, för medryckta. Detta är vid första anblick inget problem i etnologen Katarzyna Herds avhandling, då hon benämner sig som en "complete outsider" och förklarar att hon före sitt fältarbete inte hade bevistat en enda fotbollsmatch. Denna utgångspunkt och blick medför spännande läsning och många intressanta analytiska poänger.

Avhandlingens syfte är att studera hur historia produceras inom manliga elitfotbollsklubbar och på så vis vill Herd skapa kunskap om historiens roll inom fotbollskulturen. I sin inledning skriver Herd dessutom att hon med avhandlingen vill synliggöra hur historia produceras i ett "icke-akademiskt sammanhang". Resonemangen i avhandlingen rör sig dock sällan utanför fotbollssammanhanget och det saknas en mer övergripande diskussion av historiens roll i vår samtid, vilket gör att fotbollen aldrig ställs i relation till andra

icke-akademiska sammanhang där historia iscensätts och brukas.

Den tidigare forskning som diskuteras berör i huvudsak idrott och minne/historiebruk. Etnologiska studier inom dessa fält ges en framskjuten plats. Tyvärr får genomgången av den tidigare forskningen betecknas som ytlig. Det saknas fördjupningar och inte minst en diskussion av relationen mellan de tidigare studierna och föreliggande avhandling, något som i vissa fall vore behövligt. Det är dock tydligt att Herd hämtar såväl teoretisk som metodologisk inspiration från delar av den tidigare forskningen.

Avhandlingens teoretiska och metodologiska anslag kan beskrivas i termer av *bricolage*, det vill säga ett kreativt sammanförande av en rad olika beståndsdelar. Detta skapar såväl problem som möjligheter för den vidare analysen och läsningen av denna. Tydligast blir detta i det teoretiska bricolaget. Herd presenterar de viktigaste teoretiska begreppen ritual, iscensättande, narrativ, kollektivt minne, materialitet, magi och myt. I diskussionen av dessa begrepp framkommer en rad underbegrepp så som socialt och kommunikativt minne, aktant, intertextualitet, berättelse och kontext. Därtill tillkommer ytterligare teoretiska begrepp i avhandlingens analytiska kapitel och mängden tänkare och teoretiker som refereras är överväldigande. Detta behöver inte vara ett problem i sig, men då gränserna mellan begreppen inte alltid tydliggörs blir intrycket rörigt. Här hade en uppsamlade och förklarande diskussion varit till hjälp för läsaren, även om Herd senare i avhandlingen visar att hon hanterar mångfalden av begrepp väl.

Om den teoretiska sammansättningen är rörig, är det metodologiska bricolaget mer sammanhållet, kanske beroende på att Herd här diskuterar angreppssättet just i relation till termen *bricolage* och sålunda verkar vara mer observant på att tydliggöra för läsaren hur de olika delarna bildar en helhet. Herd använder sig av en etnografisk metod, huvudsakligen bestående av

observationer och intervjuer i olika former – bland annat introducerar hon termen "football chat" som en metod för att göra kortare och spontana intervjuer "on the go" i samband med observationer. Detta blir ett tillvägagångssätt som kompletterar de mer djupgående intervjuerna på ett bra vis. Därtill har netnografi (etnografi på internet) använts som metod för att följa klubbarna och deras supportrar online. Sammantaget ger detta ett skiftande och rikt material som, med etnologen Kerstin Gunnemarks ord, bidrar till att skapa "en närvarokänsla av fältet".

De elitklubbar som valts ut för studien är Malmö FF, Helsingborgs IF, AIK samt Djurgårdens IF. Herd betonar att också andra klubbar skulle kunna ha valts ut, men argumenterar samtidigt väl för sitt urval genom att lyfta fram klubbarnas storlek samt genom att påpeka att interaktionerna mellan dessa klubbar och deras supportrar är "rich and emotional". Detta är argument som stärks under läsningen av de analytiska kapitlen.

Herd's metodologiska angreppssätt medför att hon närmar sig historieproduktionen inom fotbollskulturen som ett icke-hierarkiskt fenomen. Etnografin innebär att hon följer aktörerna på lika villkor, för att låna ett uttryck från antropologen Bruno Latour. Samtliga aktörer blir följaktligen både (med)skapare och mottagare av historia. Detta blir som allra tydligast redan i avhandlingens första analytiska kapitel som syftar till att studera produktion av historia kring de utvalda klubbarna. Kapitlet börjar föga förvånande med en analys av hur klubbarna "officiellt" presenterar sin historia i form av minnesböcker, museimontrar och pokalhyllor. Kapitlet rör sig sedan mer och mer mot supportrarnas "inofficiella" historiebruk och avslutas i en analys av historiegestaltande klistermärken (stickers) uppsatta på fotbollsarenornas väggar, toaletter och lyktstolpar. Härigenom synliggör Herd på ett inspirerande vis inte bara hur viktig historien är för klubbarnas och supportrarnas känsla av kontinuitet,

utan också hur historia materialiseras på ett mångfasetterat och kreativt sätt inom fotbollskulturen.

Avhandlingens styrka ligger onekligen i dess analytiska kapitel. Här visar Herd att hon behärskar det teoretiska bricolaget och använder detta för att driva analysen på ett uppfinningsrikt vis. Narrativ är det kanske mest frekventa teoretiska begreppet i dessa kapitel, men det är då analysen tar sin utgångspunkt i hur historia iscensätts och materialiseras som resonemangen blir som allra mest intressanta och slagkraftiga. Ett exempel är analysen av den roll AIK:s tidigare stadion Råsunda spelar för klubb och fans. AIK hade spelat sina hemmamatcher på Råsunda sedan 1937. I generation efter generation hade sålunda klubbens supportrar samlats på en och samma plats. När Råsunda 2013 revs bröts en historisk kontinuitet. Herd argumenterar att denna plats och stadion fungerat som en form av "memory storage", ett hem för såväl kollektiva som personliga minnen, och synliggör hur dess "död" därför sörjdes likt en familjemedlems bortgång. Hon visar också hur Råsunda lever vidare genom att materialiseras på nytt i form av tatueringar, flaggor och sånger. I analyser som denna kommer det bricolageliknande etnografiska tillvägagångssättet till sin fulla rätt och Herd synliggör då hur pass starkt historia *känns* inom fotbollen.

Avhandlingen leder som synes till en rad intressanta analytiska resonemang, vilka sammanfattas och diskuteras i det avslutande kapitlet. Ett av de mer centrala resultaten som Herd lyfter fram är att historia produceras för att skapa kontinuitet och sammanhållna klubbidentiteter. Historia blir på så vis ett stabiliserande skydd i ett sammanhang som ständigt är i förändring (då matcher vinnas eller förloras, spelare köps och säljs och så vidare). Historia fungerar dessutom som en kapitalform i bourdieusk mening och används för att skapa legitimitet och autenticitet för klubbarna i en fotbollsvärld som mer och mer kretsar runt pengar. Ett annat resultat är

att historieproduktionen inom fotbollen sker i förhållande till tre tidsbegrepp: ett linjärt och framåtblickande, ett cykliskt som snurrar runt fotbollssäsongerna samt ett kosmogoniskt som innebär att det förflutna kopplas till och "sanktioneras" nutiden. Sammantaget tydliggör detta att historia måste iscensättas och materialiseras på ett flexibelt och samtidigt repetitivt vis inom fotbollskulturen, där beståndsdelar ska kunna tas bort och/eller ersättas utan att det övergripande meningsskapandet kring klubben och dess historia förändras.

Ett problem med avhandlingens slutdiskussion är att den inte förhåller sig till något annat än de egna poängerna. Det förekommer inga resonemang kring resultatet i förhållande till tidigare forskning och då en mer övergripande diskussion av historiens roll i vår tid saknas blir avhandlingens bidrag till forskningsläget tyvärr oklart. Detta är beklagansvärt. Likväl fräntar detta inte avhandlingen dess styrkor i form av dess metodologiska kreativitet, dess eklektiska teorianvändande och dess analytiska driv. Detta är en studie som står starkt på egna ben, men trots sitt outsiderperspektiv hade Herd alltså vunnit på att inta ett än mer distanserat förhållande till fotbollen som historiekulturell arena. Kanske föll också Herd under processens gång för fotbollens förtrollning och ofta distanslösa förhållande till sig självt?

Robin Ekelund

I rikets tjänst. Krig, stat och samhälle i Sverige 1450–1550

Martin Neuding Skoog

Bokförlaget Augusti, 2018, 584 s.

Det finns en gammal vattendelare i statsbildningsforskningen mellan dem som lägger vikt vid länders inre förhållanden – klassmotsättningar, politisk rivalitet eller kulturella/ideologiska förändringar med mera – som drivande för statsmaktens utveckling och dem som betonar de yttre

relationerna, som geopolitiska förhållanden, mellanstatlig rivalitet och krig. I sin doktorsavhandling ställer Martin Neuding Skoog in sig i det senare ledet och ger en beaktansvärd och empiriskt väl underbyggd argumentation. Otto Hintze, Charles Tilly och Jan Glete är viktiga teoretiska ledstjärnor, men det är den rika empirin och den belysning den ger på många samhällsförhållanden som är den stora behållningen.

Neuding Skoogs periodisering, 1450–1550, är lovvärd och fortfarande ganska originell i Sverige. Genom att kliva över gränsen mellan senmedeltid och Vasatid kan han visa både att det är större kontinuitet än vi ofta föreställer oss mellan den sena unionstiden och Gustav Vasas styre och att den nya regimen på viktiga punkter faktiskt innebar något radikalt nytt. Författaren menar att detta är en övergångstid i statsutvecklingen, från vad han med term från Michael Mann kallar den koordinerande staten till den organiserande staten. Han vill se en övergång från en svag statsmakt (oftast representerad av riksföreståndarna) som koordinerade andra gruppers militära resurser till en starkare makt (Gustav Vasa) som i högre grad själv organiserade militärväsendet.

Undersökningen är faktiskt den första systematiska totalstudie som gjorts av de svenska stridande trupperna under perioden, deras storlek, organisation, resurser, vapen, manskapsrekrytering och hur de olika potentiella stridande grupperna var knutna till kronan. Det innebär delundersökningar om frälset, regenternas egna trupper, biskoparnas militära styrka, städernas trupper och bondeuppbåden. I ett separat kapitel före konklusionen diskuteras hur organisationen förändrades kraftigt under Gustav Vasas regim.

Det är en utomordentligt ambitiös studie. Flera av delundersökningarna skulle ha kunnat göras till en avhandling i sig, inte minst den noggranna penetrationen av frälset, dess rusttjänstskyldighet (av överdriven betydelse, enligt författaren),

frälsemännens husfolk och deras mobiliserbara nätverk, vad det kostade att hålla stridshästar etcetera. Biskoparnas militära resurser studeras stift för stift och städernas trupper, enligt författaren underskattade i forskningen, studeras utifrån Stockholms och Arbogas tänkeböcker, men också kompletterade med allt han kan skrapa fram om andra städer ur brevmaterialet.

Det finns många kvantitativa upplysningar i texten, alltifrån att en legoknekt i Sverige kunde räkna med att tjäna 24 mark mindre än i Tyska riket till att 12 armborstpilar kostade $3\frac{1}{2}$ örtug i Stockholm, och författaren är noga med att betona att de ofta är informerade gissningar. Det får vara upp till kommande forskning att kritiskt bedöma alla siffror; undertecknad finner författarens resonemang oftast sunda och plausibla. För framtiden har vi betydligt fastare mark än tidigare att stå på när det gäller de flesta aspekter på den sena unionstidens och den tidigare Vasatidens stridande trupper.

Författaren konkluderar att regenterna under senmedeltiden hade små möjligheter att utnyttja hela den militära potentialen i riket. Såväl frälset som biskoparna hade stora styrkor som de inte ansåg med automatik stå till kronans förfogande. Detta avspeglar sig förstas också frälsets och kyrkans politiskt starka ställning. Särskilt betonar Neuding Skoog hur biskoparna vid flera tillfällen var initiativtagare och ledande i de inbördes striderna. Bönderna hade också, som känt, en relativt stark politisk position, i kraft av fotfolkets ökade militära betydelse.

Men här vill författaren revidera bilden av autonoma bondekollektiv som själva organiserade sin militära verksamhet. Bönderna önskade i regel att överheten skulle ställa kompetenta ledare till deras förfogande; det var oftast militärt erfarna riksråd, lagmän eller andra herremän som var bondeuppbådens hövitsmän. Riksföreståndarna hade lättare att mobilisera bondetrupper, särskilt från de kronoförvaltade områdena, än det andliga och

världsliga frälsets styrkor. Frälsemännen kunde i sin tur uppåda bondestyrkor från de områden de dominerade.

Att militärväsendet kom att organiseras striktare av kronan under Gustav Vasa på 1540-talet visste vi redan; det har ofta påpekats att ett slags indelningsverk inrättades efter Dackefejden. Neuding Skoog visar emellertid att det skedde stora förändringar redan under 1520-talet. Istället för att lita till de olika gruppernas styrkor började kronan direkt värva krigsfolk från hela landet. Det utvecklades ett slags förenklat legotruppsystem som gav kronan ett militärt övertag. Kung Gustav argumenterade för att det var bättre att bönderna betalade och lät honom sköta försvaret än att de själva skulle utrusta och sända ut folk, och detta tycks i stor utsträckning ha passat en krigstrött allmoge. I det långa loppet skulle det visa sig försämma böndernas förhandlingsposition.

Det som gör Neuding Skoogs avhandling extra intressant och också ibland lite problematisk är emellertid inte de strikt militärorganisatoriska slutsatserna utan allt det hans infallsvinkel också ger nya synpunkter på. Till exempel leder den noggranna studien över vilka som befann sig i frälsets och biskoparnas följen till en problematisering av frälsebegreppet. Ett viktigt rekryteringsunderlag var antagligen manliga medlemmar av lågfrälssläkter som pauperiserats under agrarkrisen, men i stormännens följe blandades de med renodlat ofrälse män på väg uppåt. Vi bör nog vara försiktiga med att dra den sena Vasatidens skarpa distinktion mellan börsadel och ofrälse tillbaka till senmedeltiden.

Han ger sig även i kast med samtida termer som hovmän, dagligt följe, fotknektar och ryttare och ger förslag till hur samtiden har använt dem och hur de utvecklats; till exempel kom "ryttare" så småningom att beteckna också fotsoldater. Här finns ett begreppshistoriskt drag i avhandlingen, som kommer igen i resonemangen om riket och det frekventa uttrycket "i rikets tjänst". Riket som föreställd politisk gemenskap

var, hävdar Neuding Skoog, en aktuell tankefigur för såväl de höga herrarna som allmogen.

Också "reformationsriksdagen" i Västerås 1527 framträder i nytt ljus och både religion och ekonomi träder i bakgrunden till förmån för uppgörelsen med biskoparnas militära styrka. Neuding Skoog hävdar att regenterna hela tiden hotats av biskoparnas stora trupper, som de endast motvilligt ställde i rikets tjänst, och att deras avvärjning och kronans möjlighet att lägga beslag på deras manskap var det viktigaste med Västerås riksdag. Här och på andra ställen visar sig en aningen problematisk tendens att låta den militära organisationen förklara allt. Nu kanske inte Neuding Skoog explicit hävdar att den förklarar hela samhällsutvecklingen, men läsaren leds inte sällan att tro att det är hans mening, särskilt som han inte diskuterar alternativa synsätt, till exempel på den svenska reformationen som kulturellt fenomen.

Det finns alltså mycket att diskutera i Neuding Skoogs avhandling, men också mycket inspiration att hämta. Jag har inte så mycket tagit upp det teoretiska ramverket, men till exempel begreppen hierarki, nätverk och marknad fungerar bra för att beskriva olika organisationsformer; dock använder han flitigt det kontroversiella ordet feodal utan att definiera vad han menar. Det är en stor fördel att författaren hela tiden sätter in den svenska utvecklingen i ett nordiskt och europeiskt perspektiv, och menar att den i stora drag följer ett allmäneuropeiskt mönster. Legotruppsväsendets introduktion i Sverige redan på 1490-talet, armborstets totala dominans bland tidens vapen, de vaga konturerna av ett trossystem som skymtar i källorna, pris- och löneförhållanden – det finns mycket som är värt att framhäva i denna ovanligt rika avhandling. Genom att med viss enögdhet fokusera på en aspekt, den militärorganisatoriska, lyckas Neuding Skoog kasta ljus över många sidor av 1400- och 1500-talens Sverige.

Harald Gustafsson

Den statskloka resan. Adelsn peregrinationer 1610–1680

Ola Winberg

Acta Universitatis Upsaliensis, 2018, 414 s.

Under läsningen av Ola Winbergs innehållsrika avhandling kunde jag inte låta bli att tänka på dagens internationaliseringssträvanden vid svenska universitet och på alla de studenter som sedan 1987 har tagit chansen att inom utbytesprogrammet Erasmus studera runt om i Europa; en utbytetermin gör dig attraktiv för potentiella arbetsgivare, som det står på europeiska kommissionens webbsida. Givetvis var situationen en annan under 1600-talet, men kanske ändå lik. De svenska adelsynglingar som då fick möjlighet att förlägga en del av sin utbildning till Leiden, Paris, Rom och andra platser i Europa hoppades kunna skaffa sig erfarenheter och kompetenser som passade dåtidens arbetsmarknad.

Den tidigmoderna svenska adelns resor i utbildningssyfte, peregrinationer, har länge varit föremål för forskning. Systematiska undersökningar har gjorts av svenska studenters vistelser vid olika europeiska universitet, vilka kompletterade den teoretiska utbildningen på hemmaplan. Uppsala universitet hade genomgått en nyordning vid början av 1600-talet men räckte ändå inte till, i alla fall inte för adelns behov. Forskningen har i detta avseende pekat på betydelsen av renässansens ideal om den perfekta hovmannen, som genom sin kulturella förfining och sociala smidighet utmärkte ståndets sociala särställning och legitimerade dess maktposition. För att erövra denna finess krävdes extramural utbildning i färdigheter som dans, fäktning, ridning, musicerande, språk och konversation, så kallade exercitier. I Sverige saknades lärare och platser för detta slags träning, vilket motiverade adelsynglingarnas resor och deltagande i olika kulturella, sociala och politiska sammanhang på den europeiska kontinenten, åtminstone fram till 1663 då en akademi

för exercitier öppnade i Uppsala. Winberg avser inte vederlägga tidigare forskning om svenska peregrinationer, men menar att synfältet har varit för snävt inriktat på den galante aristokraten och biografier över enskilda adelsmäns utbildningsgång. Han vill istället undersöka hur och på vilket sätt det överordnade lärandemålet statskloket, *prudencia*, blev bestämmande för inställningen till resornas syfte för adeln som helhet samt deras förberedelser, genomförande, kontroll och finansiering. Utgångspunkten är rikskanslern Axel Oxenstiernas vision om den framväxande svenska stormakten. En aspekt av statsbyggnadsprocessen var att den gav adeln en ny roll som ämbetsmannastånd knutet till statsförvaltningen som fordrade både teoretisk kunskap och praktisk duglighet på ett sätt som inte hade krävts av adeln tidigare. Den centrala betydelse som adeln gavs i form av statliga tjänster skapade en beredvillighet inom de olika adelsfamiljerna att skicka iväg sina söner på fleråriga och mycket dyra resor runt om i Europa. Kritiker fanns (resornas anseliga kostnader motiverade inte nyttan, mötet med länder som Italien riskerade att blanda resenären och fjärma honom från sin svenska identitet och religion), men peregrinationerna försvarades. De behövdes i en tid när Sveriges kontinentala roll stärktes.

Winberg håller låg profil i avhandlingens problemformulering. Han skriver att mot bakgrund av tidigare forskning "finns det goda skäl att studera adelns peregrinationer" (s. 27), att syftet är "att etablera kunskap om aristokraternas sätt att peregrinera" (s. 33), "genom att använda källmaterial som bara delvis använts i den tidigare systematiska peregrinationsforskningen kan kunskaperna om adelns resande utvecklas" (s. 32), att urvalet "garanterar att den för avhandlingen grundläggande idén att rekonstruera aristokraternas sätt att peregrinera kan realiseras" (s. 162) och ge resorna "skarpa konturer" (s. 158). Är Winberg för modest? Forskningsfrågorna

är kanske inte nya – varför, hur och vart adelsstudenter reste i utbildningssyfte under 1600-talet – men forskningsuppgiften är mycket väl genomförd. Inte minst imponerar genomgången och analysen av ett omfattande källmaterial (akademiska orationer, instruktioner, brev, resejournaler och räkenskaper) som måste ha krävtansen arkivmöda. Allt sammantaget övertygar idén att peregrinationerna gav de svenska resenärerna en statsklokhets – omvärldskänedom, språkliga kompetenser, kulturella erfarenheter och nätverk – som stärkte både adelns sociala position och statsbyggnadsprocessen i Sverige.

Boken är föredömligt välskriven och tydligt disponerad. Från första kapitlet till det sista följer man med på resan – dess förberedelser (motivering, anlåtande av preceptorer, planering av resrutten, kostnader och studieplan, avskedsцерemonier), genomförandet och hemkomsten. Winberg vill ge en helhetsbild av adelns peregrinationer och har valt att följa dessa i form av ett slags kollektiv biografi över sexton ynglingar från Sveriges politiska elit – Erik Oxenstierna, Axel och Bengt Rosenhane, Niels Bielke, Johan Leijoncrona, Axel Lillie med flera. Figurer och tabeller tydliggör och jämför deras resor, och kartor över resrutten presenteras. Resvägarna varierade med familjesituation och krigsområden, men följde ofta de redan utstakade rutten som fanns beskrivna i guideböcker för Europaresenärer: *Il giro d'Italia*, *Le tour de Paris*, *Le grand tour*. Resande från olika delar av Europa stötte därför på varandra på vägen mellan olika anhalter och svenskarna bildade resesällskap på plats. Populära stopp var Leiden, Paris och Rom. Avhandlingen visar emellertid att Paris med sin politiska och kulturella miljö blev en allt viktigare plats att vistas på. Här fanns de rätta skolorna för ridning, fäktning och dans. Ett mycket intressant avsnitt redogör för dessa akademier, som tycks ha utgjort en smärre utbildningsindustri i staden.

Några resor gick lite fel – stora spelskulder, ovilja att följa den utstakade resrutten,

förälskelse mot familjens vilja, alltför dyra klädinköp och så vidare – men allt som allt bekräftar brev, resejournaler och räkenskaper Winbergs tes om att peregrinationerna gjordes i den svenska statsnyttans namn. Det går naturligtvis inte att utesluta individuell nyfikenhet eller äventyrslystnad (till exempel talas det i källmaterialet om den utbredda sjukan att längta till Paris, och besvikelsen hos de ynglingar som inte kom dit), men i allmänhet tog man på allvar att sådana känslor på ett stoiskt sätt skulle undertryckas. Winbergs undersökning visar sålunda att instruktionerna hemifrån i stort sett följdes. Källmaterialet, och här väger den noggranna redovisningen av faktiska utgifter och räkenskaper tungt, ger stöd för att de digra studieplanerna genomfördes och övervakades av medresande preceptorer. Det var långa dagar med omväxlande teoretiska studier och exercitier. Journaler skulle föras och resan regelbundet återrapporteras hem till föräldrar och andra betydelsefulla personer: "Nulla dies sine linea", som Per Banér manade sonen Gustav inför hans resa.

Winberg har av någon anledning inte valt att använda Jürgen Habermas resonemang om en tidigmodern representativ offentlighet. Min bedömning är att detta begrepp skulle ha kunnat berika framställningen av adelsynglingarnas försök att navigera i 1600-talets Paris med sitt moderna hovliv, teatrar, salonger och offentliga rum. Jag skulle också vilja veta mer om medresenärerna, preceptorerna och drängarna. Winberg ger glimtar ur källmaterialet, men säkert finns mer att utvinna. Nyfiken blir jag även på de lokala kontakterna, så som schweizaren Hannes Hoch, alias Giovanni Alto, som guidade över 800 resenärer i Rom, varav ett stort antal svenskar. Går det att säga mer om hans inflytande över den bild av Italien som resenärerna fick? Ett annat spår som skulle kunna utvecklas rör genusperspektivet. Att peregrinationerna var en manlig affär är uppenbart, men kvinnor spelade roll. I avhandlingens källmaterial dyker

de då och då upp som inflytelserika mödrar och brevskrivande systrar, och som konverserande kvinnor vid franska och italienska salonger och hov. I relation till avhandlingens huvudsyfte är detta spår kanske inte avgörande, men med tanke på att den kontinentala debatten *la querelle des femmes* var pågående och att vissa kvinnor fick utbildning vid universitet som svenskar brukade passera (jag tänker på Anna Maria van Schurman, som erhöll utbildning i Leiden och Utrecht) samt att seklet såg flera kvinnor i maktposition (drottning Kristina, inte minst) vore det intressant att se om det fanns en reflektion hos dessa unga adelsresenärer om kön i relation till makt, kunskap och dygd. Men det är en annan avhandling. För alla som är intresserade av europeisk kulturhistoria under 1600-talet är Winbergs bok en rik källa till kunskap och inspiration till vidare forskning.

Cecilia Rosengren

Antologier och urkunder

Känslornas revolution. Kärlek, ilska och lycka på 1970-talet

Helena Bergman, Christina Florin & Jens Ljunggren (red.)

Appell Förlag, 2017, 290 s.

För fyrtio år sedan introducerade sociologen Arlie Russell Hochschild begreppet känsloregler, regler som styr hur vi ska känna i specifika situationer. Hochschild diskuterade särskilt vem som har rätt att känna vad och i vilken situation. Med kunskap om känsloregler blir det begripligt att kvinnor befinner sig på vissa delar av arbetsmarknaden och män på andra, menade hon. Efter Hochschilds banbrytande arbete skulle få humanister och samhällsvetare säga att känslor härrör ur kroppen. Det latinska ordet *emovere* refererar till *to move* och

med denna referens menar Sara Ahmed i *The Cultural Politics of Emotion* (2014) att känslor varken kommer inifrån eller utifrån. De rör sig mellan kroppar och sätter sig i kroppar. Skam, till exempel, kräver ett vittne, eller ett föreställt vittne. Med detta sagt faller det sig rimligt, att författarna till antologin *Känslornas revolution*, förvisso utan referens till Ahmed, föreställer sig att känslöbenämningar och ord kan sätta igång sociala rörelser.

Med hänvisning till välkända emotionsforskare som Hochschild, William Reddy och Barbara Rosenwein tar författarna sig an uppgiften att studera det långa 1970-talet som de menar utmärktes av en "känslomässig omförhandling av välfärdssamhället". Individuella och kollektiva aktörer ägnade sig åt "emotionell navigering" genom att benämna känslor, prata om dem och gestalta dem. I bokens inledningen framhålls att förändring av känslor och känsloupplevelser är beroende av ord och gestaltning. Med utgångspunkt i politiska tal, litteratur, utredningar, intervjuer och film analyserar sex historiker och en filmvetare 1970-talets känsloregler, känslonormer, känsloregister och känslöyttringar. Begreppen varierar.

Vrede, denna farliga känsla, är det första av bokens teman. Vrede har sedan århundraden disciplinerats, men också varit legitimt beroende på vem som tillät sig den. Det är ett väl funnet tema som Jens Ljunggren utvecklar och som återkommer i flera av bidragen. Vrede var ett användbart känsloregister som drev vänsterrörelsen i bland annat engagemanget i glesbygdsfrågor men var oanvändbart för den reformistiska mittenpolitiken som ansvarade för politiken. Medan vänsteroppositionen iscensatte en kollektiv rörelse med ett vredesladdat känsloregister förhöll sig den reformistiska politiken, uttryckt genom Olof Palmes tal, svalare. Palme som förvisso var en passionerad politiker kunde också använda vredesuttryck, men inte när det gällde inrikespolitik. Det kvinnopolitiska utomparlamentariska

samtalen om en ny äktenskapslagstiftning drevs också fram av ilska. Helena Bergman menar att de emotionella gemenskaperna, ett begrepp hämtat från historikern Barbara H. Rosenwein, mobiliserades inte minst av anhängarna till Grupp 8. Slagord som "krossa familjen" bidrog till en emotionell gemenskap. Däremot var orden ljummare inom de parlamentariska samtalen, även hos debattörer som ville skriva in betydelsen av emotionella band mellan makar i äktenskapslagen. Vrede var ett passande känsleregister även för att mobilisera en gemenskap kring kampen mot den chilenska militärjuntan och för Chiles folk. Men rörelsen drevs även av positiva känslor, vilket kommer till uttryck i Ylva Gradskovas intervjuer med aktiva i Chilekommittén. Sjalva arbetet var "roligt" och "spännande" och man lärde sig laga empanadas. Och vad vore väl 1970-talets känslerevolution utan kärlek och sexualitet? Christina Florin visar, med stöd i en stor mängd svensk och internationell kvinnopolitisk litteratur, tv-serier och film, att skamtröskeln i sexuella frågor sänktes. Sexuell utlevelse och begär benämndes på ett nytt och friare sätt och bekräftades i kollektiva rum. Nya mötesplatser och nya institutionella ramar för individens frihet bidrog till en öppnare syn på nakenhet och erotik som kanske i många fall får oss att blygas idag. Känslerevolutionen hakade också i värderingen av arbete, menar Kristoffer Ekberg, som studerat alternativrörelsen. Det är en svårfångad rörelse, men utmärks huvudsakligen av avståndstagande från en allt mer konsumtionsinriktad värld och krav på djupare kontakt med känslolivet via medvetandehöjning. Produktionskollektiven drevs av denna ambition, där glädjen över det egna arbetet istället "för att stå på någon jävla fabrik", som en medlem i kollektivet Moder Jord och Söner uttryckte sig, bidrog till en emotionell gemenskap. Det kapitel som mer än andra diskuterar kroppars gestaltning av känslor behandlar hur chefer gick på kurs för att lära sig känna och därmed bidra till

organisationsförändring. Linnea Tillemas bidrag om en sensitivitetsträningsskurs för chefer vid AB Atomenergi 1969 stärker bilden av det långa 1970-talet som ett känslornas frigörelsedecennium. Däremot komplicerar Ingrid Rybergs analys av de två 1970-talsfilmerna *Bögjävlar* och *Kvinnan i ditt liv är du* bilden av decenniet som en frigörelsetid för kroppar och sexualitet. Med lån av filmforskaren Richard Dyers begrepp affirmativt menar hon att ambitionen att visa glädje och lycka över homosexuellt liv trots allt inte nådde fram till mottagaren. Berättarröster och skyltar i filmerna intar en form av medvetandehöjningscentral och säger till exempel "jag är lesbisk" som igenkänning för andras upplevelser, för att sätta igång positiva känslor. De affirmativa filmerna byggde också på en essentialisering av kroppar, något som kritiken senare lyfte fram, liksom framgångssagan. Gestaltningen av kroppar stämde dåligt överens med det politiska språk som syftade till att bära fram känslorna, menar Ryberg.

Med anledning av Rybergs kapitel vill jag peka på en metodfråga för känslorforskning, nämligen räckvidden för slutsatser om samstämmighet mellan språk, benämningar och känslor. Det är precis den fråga som också Barbara H. Rosenwein diskuterat i en artikel om metod ("Problems and Method in the History of Emotions", *Passions in Context* 11:1, 2010). Rosenwein ställer frågan hur historikern kan veta att ett ord bestämmer känslan. Det räcker inte att visa upp orden. Deras betydelse måste också utforskas. Jag hade gärna sett att författarna gav sig mer i kast med metodfrågor och i högre grad resonerat kring gestaltning som ju på mycket goda grunder framhålls vara en väg för att mobilisera och förändra känslomässiga upplevelser. Jag tvivlar inte på att det långa 1970-talet var känslornas tid och att känslor bidrog till omförhandling av välfärdssambället. Boken är genomgående tänkvärd och väl skriven och har en styrka i att 1970-talet blir väl genomlyst, vilket stärker rimligheten i

att tala om en känslornas revolution, men det är huvudsakligen diskurser om känslor som träder fram i boken, inte känslor i sig.

Monika Edgren

Forfattarens skriftstader:
Litterære museum i norsk
minnepolitikk

Ottar Grepstad (red.)

SAMLAGET, 2018, 366 s.

Historiebruk i olika former har det senaste decenniet blivit ett viktigt område för historieforskningen. Dokumentärfilmer och stadsplaneringens visioner, statyer och skolböcker, såväl gravar som museer och monument har studerats. Varför skapades dessa? Vilka historiska berättelser bygger de på och vilken roll har de idag? Därmed berör forskarna också centrala begrepp som nationalism, identitet och genus, alla med en stark ställning inom kulturteoretisk forskning.

Litterära museer borde vara en fruktbar utgångspunkt för studier av historiebruk och minnespolitik, inte minst för att inriktningen kan ses som ett gränsovråde mellan litteraturvetenskap och historia. En snabb granskning av klassiska svenska författarhem på Libris ger dock ett magert utfall. Verner von Heidenstams Övralid leder främst till utgivna tacktal som genom åren hållits av Övralidsprisets mottagare. Ellen Keys Strand uppvisar förutom verk om författarens liv skrifter om författarhemmet som viloplats. Selma Lagerlöfs Mårbacka har inspirerat till en rad böcker om gårdens historia och dess traditioner, samt naturligtvis om författaren. För alla tre författarhem gäller att de mer sällan utsatts för en kulturteoretisk belysning av modernt snitt.

Så också i Norge. Antologin *Forfattarens skriftstader* uppges vara den första norska bok om litterära museer betraktade som minnespolitiska institutioner. Boken tillkom med hjälp av ett nätverk av litterära

museer runt om i Norge, skapat på initiativ av Nynorsk kultursentrum där redaktören för antologin, Ottar Grepstad, tills nyligen varit direktör. Hans insats består därutöver av tre av de nio artiklarna samt den avslutande bibliografin. På meritlistan för området finns också projektledarskap för "Museum som minnepolitiska institutioner", 2015–18.

De medverkande i antologin skriver alla på nynorsk, men de författare vars hem har förvandlats till museum eller firats på annat sätt hämtas från båda sidor i den, åtminstone tidigare, heta språkstriden. Nynorsk representeras av Ivar Aasen (1813–96), som från 1800-talets mitt konstruerade språket utifrån olika dialekter, och en av dess mest uppburna förespråkare, journalisten och författaren Arne Garborg (1851–1924). Bokmålet har tunga namn som Henrik Ibsen (1828–1906) och de två Nobelpristagarna 1903 respektive 1920, Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910) och Knut Hamsun (1859–1952). Mindre känd från svensk horisont är lyrikern Hans Børli (1918–89). Utrymme ges också för A.O. Vinje (1818–70), nynorsk författare med en annan språkpolitisk strategi än Ivar Aasen, något som också har haft betydelse för minneskulturen kring honom.

Antologin är inte bara framtagen för att fylla en lucka inom forskningen. Det finns i Grepstads förord en uttalad polemik mot litteraturhistoriens hållning till de litterära museerna. Frågan utvecklas tyvärr inte mer, förutom att de enskilda kapitlen kan sägas visa hur man istället vill betrakta denna form av museum. För en utomstående från ett grannland är det svårt att klarlägga motsättningens art. Att de litterära museerna med sina berättelser byggda på så skilda källor som skriftliga dokument, traditionella museiföremål, muntliga minnen och möten med publiken inte anammar en postmodern hållning där bara verken och språket är intressanta är rimligt. Men å andra sidan är studierna i allmänhet utformade med kulturteoretiska perspektiv om hur värden och bilder skapas

av olika intressen, vid olika tidpunkter och i vår samtid.

De teoretiska inspirationskällorna är många i Grepstads introduktionskapitel. Bland namnen finns Jan Assmann, Aleida Assmann, Maurice Halbwachs, Paul Connerton, Don Handelman och från Norge exempelvis Anne Eriksen, Ola Svein Stugu och Olaf Agedal samt danskan Anette Warring. I den efterföljande essän "Museum mellom skriftkultur og minnepolitikk" anknyts också till kända namn för dagens forskare, såväl Benedict Anderson som Reinhart Koselleck. Flera av de ovan nämnda är historiker, vilket visar hur studier av detta slag kräver insikt i flera ämnestraditioner.

Från Sverige hämtas egentligen bara Lars Lönnroths *Den dubbla scenen. Muntlig diktning från Eddan till ABBA* (1978). Huvudtitelns begrepp kommer till användning i den avslutande studien, Olaf Aagedals *"Kongens nei på utekino"*. Liksom i Lönnroths bok rör det sig om relationen mellan scenen/platsen för framträdandet och innehållet i det framförda fiktiva stycket. I Lönnroths fall var det främst sånger, för Aagedal premiären en regnig höstkväll 2016 i Slottsparken för den framgångsrika filmen om kung Haakon VII:s nej till de tyska ockupanternas krav 1940. Mitt bland besökarna satt också kung Harald och hans syster, prinsessan Astrid, som båda fanns med i dramat i april 1940. Filmvisningen öppnades av prins Haakon. Den starkt berörande filmvisningen i Slottsparken skapar tillsammans med den fortfarande levande hägkomsten av ockupationstiden en tacksam utgångspunkt för studier av minnesplatser och minnespolitik.

Att redovisa varje kapitel tillåter inte utrymmet i denna anmälan. Men kapitlet "Bløffen om Ibsens kjøkken" kan lyftas fram. Henrik Ibsen tillbringade tio år av sin uppväxt på gården Venstøp utanför Skien, i Telemarks fylke sydväst om Oslo. Gården blev 1958 Henrik Ibsen Museum. Återkommande undersökningar om husets byggnadshistoria, material, rumsfördel-

ning och annat fångar nog mer sällan en historikers intresse. Här finns dock historiska dispyter bokstavligt talat i väggarna. Artikelförfattaren Jørgen Haave har redan tidigare angripit den traditionella synen på författarikonens uppväxt, det vill säga att bostaden genom faderns ekonomiska nedgång kommit i nivå med den som samtidens bondebefolkning hade. Inte minst har det tränga köket gett underlag för bedömningen. Studier av ritningar och andra källor om renoveringar pekar dock på att köket under Ibsens uppväxt varit beläget i en annan del av huset och dessutom avsevärt större. Uppväxtens villkor påminde därför mer om den välbärgade köpmansklassens än om böndernas. Museet ska under lång tid ha gett en felaktig bild, en bild som i hög utsträckning dikterats av den rådande nationella synen på landets författarhjärtar. Haave nyanserar till viss del sin kritik i artikeln, främst när det gäller omdömet om tidigare forskare. Huvudtanken behålls dock.

Norsk 1800-talshistoria har i särdeles hög grad haft författare i huvudrollen som nationens och kulturens uttolkare. Förutom de redan nämnda finns också Henrik Wergeland, vars insats i det så kallade torgslaget 1829 getts en heroiserande utformning som varat långt in på 1900-talet. Undertecknad har själv behandlat temat i *Torgslaget 1829. Myter och minnen om ett norsk-svenskt drama* (2018).

Litterära museer bidrar till konflikter, eller kanske snarare till att synliggöra och ge redskap till att bearbeta dem. Det åskådliggörs också i kapitlet "Forhandling uten forsoning", om Hamsunåret 2009 i Grimstad, ett evenemang som väckte den starka motviljan mot författarens uppslutning kring den tyska ockupationen 1940–45.

Antologin kastar nytt ljus över ett tämligen obearbetat område inom det fält som med allt större anspråk tar sig an hur historiska minnen och skapande av dessa bidrar till vår tolkning av det förflutna, vare sig det gäller kök eller kungsord.

Torbjörn Nilsson

Turismhistoria i Norden

Wiebke Kolbe & Anders Gustavsson
(red.)

Kungliga Gustav Adolfs Akademien för
svensk folkkultur, 2018, 299 s.

Formeringen av ett forskningsfält kan till viss del spåras i dess publikationer. En antologi om nordisk turismhistoria signalerar därför att det nu finns tillräckligt underlag för att göra turismen till en egen underdisciplin inom historieforskningen. Redan 2013 kom ett temanummer om nordisk 1900-talsturism i *Journal of Tourism History*, men den här antologin spänner över en längre tidsperiod och täcker, trots titeln, ett bredare geografiskt område. Här finns en ambition om att presentera en översikt av den pågående turismhistoriska forskningen samt bidra med möjligheter till transnationella och transregionala jämförelser.

Boken inleds med en definition av fältet turismhistoria som skiljer detta från historisk reseforskning och fritidsforskning. Turismhistoria behandlar det turistiska resandet, som visserligen kan äga rum på men inte är synonymt med fritiden. Dessutom ska turistens resa, enligt turismhistorisk forskningstradition, vara ändamålsfri. Om detta är jag inte helt övertygad, men låt oss återkomma till den frågan senare. Att turismen (åtminstone för turisten) äger rum "bortom vardagen" verkar däremot vara en gemensam utgångspunkt.

Teoretiskt och metodologiskt finns en viss bredd, vilket är att förvänta med såväl historiker som etnologer och litteraturvetare bland skribenterna. Flertalet har använt sig av en kombination av källmaterial bestående av historiska reseskildringar och tidningsartiklar, intervjuer samt i en del fall även webbsidor. Bilder och illustrationer förekommer i många av kapitlen, men bortsett från Lulu Anne Hansens bidrag görs detta utan någon större diskussion om deras förtjänster och problem som källmaterial. Likaså finns det i många

av bidragen utrymme för en tydligare begrepps- och teoridiskussion. Wiebke Kolbes text om havsbaden som *liminoida* (främmande) rum och Jonas Asklungs om kur- och badorter i Hjalmar Bergmans romaner tillhör de mer teoretiskt drivna i antologin, medan en del andra bidrag är sparsmakade vad gäller teori.

Några namn återkommer bland referenserna – däribland Orvar Löfgren och David Lowenthal – men i övrigt varierar det kraftigt mellan de olika bidragen. Vissa har uppemot femtio olika poster i litteraturlistan, andra fem. En del viktiga referenser utelämnas, vilket ger en onödigt begränsad bild av den tidigare forskning som ändå har gjorts kring turismens framväxt.

Antologins tjugotal kapitel fördelas på fyra teman. I det första återfinns fem studier som analyserar relationer mellan det främmande och det välbekanta i olika typer av turism. Kontakter mellan lokalbefolkning och turister i svenska och norska kustbygder visar på hur mötet med det främmande kan leda till konflikter. Berit Eide Johnsen (norska Sørlandet) och Anders Gustavsson (svenska Bohuskusten) pekar bägge på hur socioekonomiska skillnader mellan den rurala lokalbefolkningen och de urbana över- och medelklass turisterna skapade spänningar i populära kustorter. Dessa spänningar förändrades i takt med den sociala utjämningen i samhället och de reformer som ledde till att ortsbefolkningen själva blev turister. Gustavsson skildrar väl hur sommarvärdarna i många fall bröt mot lokala sedvanor, exempelvis gällande rätten att gå över varandras tomter. Med fler hus i sommarvärdarnas ägo hotades det kulturarv av stigar och gångvägar som ortsbefolkningen hade skapat under lång tid. Mot bakgrund av Kolbes, Bechmann Pedersens och Gradskovas bidrag fördjupas förståelsen av turismens förhandlingar mellan det politiska och apolitiska, det främmande och det välbekanta.

Nästa avsnitt fokuserar på nationella och kanske framför allt regionala identiteter. Genom att kapitlen behandlar

aktörer på olika nivåer (destinationer, turister, guider, föreningar) blir helhetsbilden mångfasetterad. Platser som Gotland (Scholz) och Estland (Janson) lanseras som turistdestinationer med hjälp av regional och nationell historia. Dynamiken kan se annorlunda ut, men exemplen pekar på hur platsens identitet blir till i samspel mellan turistens och lokala eller regionala aktörer. Kryssningsturister på Svalbard såg sig enligt Ulrike Spring till en början nästan som upptäcktsresande, men blev allt mer av nöjesresande som förebådade dagens massaturism. Förhandlingen mellan olika slags identiteter pågår också i romanens värld (Askland), där kurorten erbjuder besökaren en möjlighet att omförhandla sin egen identitet. Även andra aktörer än turisterna själva har ägnat sig åt identitetsförhandlingar. Lars Kvarnströms analys av turistguidernas försök att stärka sin professionella identitet ger ett annat perspektiv på frågan, likaså Per Åke Nilssons analys av Svenska Turistföreningens ideologiska utveckling. Jag håller dock inte med om att STF:s målgrupp förr begränsades till aristokratiska herrar, heller inte att den nu utgörs av ungdomar och invandrare. Snarare har ambitionen att nå ut till breda befolkningsgrupper varit återkommande.

Det tredje avsnittet kretsar kring förhandlingar mellan tradition och modernitet samt hur idéer om modernitet kom till uttryck och fysiskt realiserades inom turismen. Turismen har alltid varit beroende av infrastruktur i olika former. Inte sällan har det handlat om järnväg och väg, vilket tydliggörs i två kapitel som behandlar norsk-schweiziska relationer kring turism och tillrättaläggning (Skåden) samt förhållningssätt till det sublima i landskapet och i teknologin (Fojuth). Turismens hot i form av överexploatering och hotande förlust av genuina, autentiska landskap diskuteras förtjänstfullt i Erika Sandströms text om debatten om Gotlandsturismen på 1960-talet. Även på Bornholm fanns det under 1800-talets andra hälft en ambivalens mot den framväxande turismen,

förstärkt av misstänksamhet mot tyskt inflytande. Bente Jensen pekar på hur idéer om turism, nationalism och modernism relaterar till varandra i ett lokalt sammanhang och ger turismen en politisk dimension. Dansk-tyska relationer står i centrum i bidraget från Julie Andersen, som analyserar hur danska guideböcker representerade Tyskland under 1950- och 60-talen. Här upprättades en turismens hierarki där vissa typer av landskap och historiska lämningar utelämnades, för att skapa en friktionsfri bild av Tyskland som besöksmål. Lulu Anne Hansens studie av visuella representationer av danska kustlandskap visar bland annat att det skedde en förskjutning från praktiska och närmast förklarande bilder till ett slags historisering och nostalgi kring badturismen som sådan. Hansens kapitel visar dessutom på möjligheterna med vykort som källmaterial i turismhistorisk forskning.

Bokens avslutande tema tar sig an frågor om kulturarvets roll i turismen (och vice versa). Elisabeth Mansén argumenterar övertygande för att historia och kulturarv spelar en viktig roll för den nutida marknadsföringen av kurorter i Sverige, men att det i vissa fall är en tillrättalagd och icke-representativ bild som tecknas. Osmo Pekonen skriver om den franske matematikern Maupertuis besök i Tornedalen på 1700-talet och hur detta besök nu aktiveras i besöksnäringen. Sommarställen som kulturarv avhandlas i Kerstin Gunnemarks bidrag. Här tecknas bilden av ett kulturarv som förenar flera generationer och som trots att idealen har förändrats över tid ändå har bevarat sin koppling till badgästturismens strävan efter miljöombyte. Antologin avslutas med Christian Widholms analys av hur skapandet av kulturarv relaterar till föreställda barndomslandskap och personliga minnen. Widholm pekar på likheterna mellan kulturarv och nostalgi, där barndomen kan knytas till idylliseringar på nationell skala.

Mitt sammanfattande intryck efter att ha läst föreliggande antologi är att

det turismhistoriska forskningsfältet i Norden är på uppgång. Styrkan i såväl fältet som antologin är den bredd som manifesteras i val av teoretiska utgångspunkter, källmaterial, studieobjekt och perspektiv. Samtidigt är det en bitvis löst sammanhållen antologi, där det inte alltid är uppenbart hur de olika bidragen knyter an till varandra. Fler explicita jämförelser mellan de olika bidragen hade varit bra. Wiebke Kolbes välskrivna inledning ger en god överblick, men jag hade gärna sett en avslutande reflektion. Där kunde bland annat frågan om turismens avsaknad av ändamål ha diskuterats. Redan i antologin (exempelvis hos Sune Bechmann Pedersen) finns argument som motsäger ändamålsfriheten. Givet det ideologiska och fostrande tonläget i STF:s och andra liknande organisationers skrifter genom historien går det att argumentera för att det nog, med Karin Boye, finns ”mål och mening i vår färd”. Med det sagt vill jag ändå tillstå att *Turismhistoria i Norden* fyller sin funktion och kan rekommenderas till alla som har det minsta intresse av den nordiska turismens historiska utveckling.

Daniel Svensson

Repertorium der Policey-
ordnungen der Frühen Neuzeit,
vol 12:1–2: Kungariket Sverige
och hertigdömena Pommern
och Mecklenburg/Königreich
Schweden und Herzogtümer
Pommern und Mecklenburg
Karl Härter, Jörg Zapnik & Pär
Frohnert (red.)

Vittorio Klosterman GmbH, 2017, 1036 s.

Tidigmodern ordning, *god politi*, och normimplementering genom lagstiftning är ett ämne med relevans för fält som socialhistoria, statsformering och juridisk historia. Politibegreppet är vittförgrenat och mångtydigt och starkt förknippat

med ordning i bred bemärkelse. Eftersom ordning ansågs viktigt i det förmoderna samhället utgjorde politilagstiftning ett centralt juridiskt område. Vad begreppet konkret refererar till skiftar med definition och undersökningsområde, men för svensk del definierar Pär Frohnert politi som ”socialordning, religion, offentlig säkerhet och ordning, socialpolitik, hälsovård, uppfostran, utbildning, kultur, näringsliv, arbets- och yrkesordning, bygghälsa och fastighetsväsen, infrastruktur” (s. 24).

Med tanke på politins vikt är det tack-
samt att Härter, Zapnik och Frohnert tillsammans ger ut ett *repertorium* (förteckning) över politirelaterade förordningar för staterna Sverige, Pommern (Vorpommern från 1648) och Mecklenburg. Med hjälp av denna är det möjligt för läsaren att skaffa sig överblick över antal och typer av utfärdade politiförordningar, liksom vilka samhällsgrupper, ämnen, varor och annat som reglerades.

Volymen ingår i en tysk repertorieserie som hittills utkommit i tolv band och för närvarande inbegriper delar av Tysk-romerska riket (inklusive Edsförbundet), Danmark och Sverige. Föreliggande bok är indelad efter respektive stat, där varje del innehåller en inledning och förteckning över lagstiftning. Pär Frohnert ansvarar för den svenska delen, Jörg Zapnik för den pommerska och Rainer Schweiger för den mecklenburgska. Inledningarna skänker ingen överblick över aktuella forskningslägen, de är istället till för att ge läsaren ”väsentlig bakgrundsinformation för att kunna använda bandet”. Volymen avslutas med ämnesregister och ett alfabetiskt register.

Repertorieseriens fokus och startpunkt är tysk politilagstiftning men inkluderar i det här fallet även svensk sådan. Som en konsekvens är boken delvis skriven för både en svensk och tysk publik. Den generella inledningen och inledningen till den svenska sektionen finns i både svensk och tysk version. Indexdelarna är delvis översatta. Den som bara är intresserad av

Sveriges politiförordningar behöver alltså inte lära sig tyska.

Utifrån ett svenskt perspektiv är emellertid inte bara svenska sektionen intressant utan även den pommerska. Detta på grund av Sveriges innehav av Vorpommern 1648–1815. Här finns alltså möjlighet till att systematisera den svenska kungamakts politilagstiftning i en av sina besittningar. Den mecklenburgska sektionen hade kunnat vara intressant eftersom Wismar, som var svenskt 1648–1803 och sätet för den svenska tribunalen 1653–1802, låg i hertigdömet. Dock verkar stadens svensk tid hamnat mellan stolarna: politilagstiftningen har varken förtecknats under den svenska förteckningen eller under den mecklenburgska, inte heller tilldelats någon egen. Därför kommer den här recensionen att fokusera på de svenska och pommerska avdelningarna.

Den svenska förteckningen sträcker sig från 1521 till 1808 medan den pommerska huvudsakligen förtecknar regleringar från mitten av 1500-talet till och med 1806. Förordningarna är numrerade i kronologisk ordning och förteckningarna listar förordningstyp (resolution, stadga, kungörelse och så vidare), titel, utfärdandedatum, källhänvisning, klassificering efter politiområde och andra ämnesområden samt eventuella referenser till tidigare förordningar. Titlarna har hämtats från förordningarna eller från förordningssamlingar (likt Stiernmans), och förkortats vid behov. I de fall titel saknas återges ingen. Då, eller när titeln är intetsägende, är kategoriseringen till stor hjälp. Som exempel på förteckningens utformning kan vi ta förordning 701. I förteckningen ser vi att Kungl Maj:ts förordning angående lotsväsendet i Sverige och Finland utfärdades 19 september 1696, vi ser att den hittats i Krigsarkivets samling av Årstryck och i Stiernmans samling. Vi kan också se att den refererar till två tidigare förordningar från 1672 och 1687.

Urvalet av förordningarna följer i stort sett de riktlinjer som tagits fram för reper-

torieserien. Man har bara tagit med förordningar och regler som utfärdats på högsta maktnivå inom respektive område och generellt sett måste regleringarna ha ett "giltighetsanspråk för hela territoriet eller särskilda landsdelar" (s. XIII). Detta innebär att förordningar med giltighet endast inom en stad vanligtvis utelämnas. För svensk del saknas dessutom förordningar från landshövdingar och kollegier. Frohnert har dock gjort undantag för Gustav Vasas regeringsperiod med argumentet att det rikstäckande kriteriet varit anakronistiskt i detta fall, då denne sällan vände sig till riket som helhet i sina förordningar.

De medtagna förordningarna har placerats i ett för bokserien framtaget klassificeringssystem som dock inte listas i volymen. Det innehåller 25 huvudkategorier som i sin tur kan delas in i över 1000 underkategorier, beroende på ämnesområde, produkter, sociala grupper och andra variabler. För att återvända till förordning 701 har den kategoriserats som 5.1:skeppsfart i underkategorin lotsväsen.

Både ämnesregistret, byggt på klassificeringssystemet, och det alfabetiska registret är i högsta grad användbara så länge läsaren känner till urvalsbegränsningarna. Genom ämnesregistret går det att skapa sig en uppfattning om vilka områden som prioriterades eller åtminstone genererat mest lagstiftning i respektive stat. Med andra ord borde det gå att göra vissa översiktliga prognoser baserade på mängd och frekvens. Registren är också användbara och värdefulla som sökingångar. På dessa sätt berikar utgåvan tidigmoderna historikers möjligheter att ta ett helhetsgrepp över politilagstiftningen i Sverige och Pommern på ett tillgängligt och konkret sätt.

Samtidigt finns det representativitetsfrågor. Som jag tidigare påpekat hamnar mycket av svensk politilagstiftning utanför urvalskriterierna. Även den pommerska sektionen lider av stort bortfall då det mesta av hertigarnas och svenska kronans reglering av enskilda städer exkluderats. Detta är dock inte ett lika stort problem,

då Zapnik publicerat en separat förteckning över de pommerska städernas politilagstiftning på ett annat förlag, *Repertorium der Polizeyordnungen der pommerschen Städte bis zur Reichsgrundung 1871*, Böhlau 2016). Ur svensk synvinkel är det däremot problematiskt att politilagstiftningen för Wismars svenskperiod saknas. Det hade varit värdefullt att översiktligt kunna jämföra hur den svenska staten reglerade de pommerska städerna respektive Wismar, och vilka skillnader som eventuellt existerade. Ingen av bokens redaktörer förklarar heller varför Wismars svensktid utelämnats.

Man kan också fråga sig vilken frekvens som är intressant för den som studerar politilagstiftning. Om vi tar den svenska sektionen som exempel har Frohnert valt att inte ta med riksdagsbeslut och ständsresolutioner som endast upprepar tidigare lagstiftning. Riksdagsbeslutet från 1756 är exempelvis inte medtaget trots att man diskuterar bland annat bank- och manufakturväsendet, eftersom man i beslutet gör det på ett sätt som diskvalificerar det från Frohnerts urval. Detta är inget problem så länge man bara är intresserad av förändrad eller nyttillkommen politilagstiftning. Är man däremot intresserad av hur ofta politilagstiftning förekommer, diskuteras och rättfärdigas i dessa typer av dokument så är förteckningen inte till lika stor hjälp. Ofta upprepad lagstiftning har inom exempelvis tysk politiforskning (se forskning av exempelvis André Holenstein, Andreas Würigler eller Achim Landwehr) tolkats som en viktig del av informations- och normkommunikation mellan stat och undersåtar. Även om lagstiftningen förblir intakt finns mycket information att finna i den kringliggande texten eller i förklaringar. Nu har inte volymens redaktörer föresatt sig att spegla det som sker via eller bredvid förordningarna, men det är viktigt att som användare ha detta i åtanke.

Dessa anmärkningar får emellertid inte skymma det faktum att denna volym kommer kunna vara till stor hjälp för forskare intresserade av hur företeelser som välfärd,

ordningsväsende och ekonomi reglerades under tidigmodern tid. Mängden listade förordningar i kombination med kategoriseringen skapar en tacksam ingång för empiriska undersökningar. Att svensk politilagstiftning dessutom kategoriserats i enlighet med ett system framtaget för kontinentala förhållanden ser jag som något mycket positivt; här finns potential till jämförelser som tidigare hade varit svårare att genomföra.

Martin Almbjör

Mindre uppmärksammade historiska jubileer

Originalteckning för *Scandia* av Fredrik Tersmeden

